

Szülést segítő istennők az ókori Görögországban és Rómában

DOI: <https://doi.org/10.61333/mony.v24i1.17250>

Az ókorban a szülés és a szülés körüli (praenatalis és postnatalis) időszak sok veszedelmet hordozott mind az anyák, mind az újszülöttek számára. Igen nagy volt a **csecsemőhalandóság**, és sok esetben az anyák is belehaltak a szülésbe, ha például a magzat **rendellenes fekvéssel** jött világra, vagy az anya valamilyen egyéb oknál fogva nem tudta megszülni gyermekét.

Hogy a rendellenes fekvés szinte minden esetben a szülő nő és a csecsemő halálát okozta, az idősebb Plinius lentebb idézett szövegéből kiderül. Ugyanis kivételképpen említi meg a két Agrippát (ez lett az elnevezésük a magzat rendellenes fekvésére, lásd alább), akik mindketten lábbal előre születtek és életben maradtak.

A rendellenes fekvés elhárítására és a normális fekvés elősegítésére két istennő tiszteletét is bevezették: Postverta vagy Postvorta ('hátrafelé fordult') és Prorsa vagy Porrima ('előre fordult'), akik arról kapták nevüket, hogy a magzat rendszeren, fejfelé előre, avagy farfekvéssel, lábbal előre jön a világra. Postverta vagy Prorsa: a két istennő alakjára és tevékenységére vonatkozóan megoszlik a hagyomány: egyesek szerint szülést segítő istennők, más forrásokban Euander anyjának, a jósnő Carmentának a kísérei, akik szintén jóslatokat adnak.

A szüléssel járó veszedelmek közül ismerték a **gyermekágyi lázat** is, noha csak ritkán fordult elő, mivel a szülés körüli teendőket az ókorban bábák, illetve a család női tagjai látták el. Maguk az orvosok csak állatokat boncoltak, hiszen közsímet, hogy a hellenisztikus korig emberi holttestet nem nyitottak fel. Persze más módon is bekövetkezhetek fertőzések, vérzések, amelyek veszélyeztették az anyák és az újszülöttek életét. A **torzszülöttek** világra jöttét mindig igen rossz előjelnek tekintették, és különféle szertartásokkal igyekeztek az előre jelzett bajokat elhárítani, orvosi szempontból azonban nem tulajdonítottak jelentőséget a torzszülötteknek.

CSÁSZÁRMETSZÉS. Latin neve *sectio Caesarea*, és jóllehet az elnevezés Iulius Caesarra utal, ő maga biztosan nem császármetszéssel született, hiszen anyja sokáig élt még fia születése után. Császármetszést csak halott anyán végeztek,

hogy a csecsemőt megmenthessék, de általában a gyermek sem élte túl az anya halálát. Egyébként ez nem volt másként még a XIX. század elején-közepén sem; ha mégis élő anyán végezték el a császármetszést, az anya vagy elvérzett, vagy vérmérgezésben halt meg.

A görög mitológia két halott anyán elvégzett császármetszésről tud, az egyik esetben Apollón végezte el Szemelén, Dionüszosz anyján. Az anya a thébai Kadmosz király leánya, akit a féltékeny Héra arra biztatott, hogy kérje meg Zeust, jelenjen meg neki teljes isteni mivoltában. Zeusz a hosszas kérésre eleget tett kérésének, villámok és mennydörgés közepette jelent meg Szemelének, akit halálra sújtott villáma. A mítosz egyik változata szerint a halott Szemeléből Zeusz parancsára Apollón vágta ki a hét hónapos magzatot, akit aztán Zeusz a combjába varrva hordott ki.

A másik mítosz magának a nagy orvosistennek, Aszklépiosz-nak a születéséhez kapcsolódik. Az ő anyja a lapitha királylány, Koronisz, aki megcsalta Apollónt, amikor már Aszklépiossal volt terhes, ezért a mítosz egyik változata szerint maga Apollón, más változatban Apollón testvére, Artemisz sújtotta halálra, és már a máglyán lévő, halott Koroniszból Hermész vágta ki a magzatot.

Mindenesetre ezt a veszélyekkel teli időszakot különböző mágikus eljárásokkal, illetve szüléssel kapcsolatos istennők segítségével szerették volna átvészelni, akik számára szentélyeket, oltárokat emeltek, fogadalmi ajándékokat adtak, illetve számos fogadalmi felirat készült hálából az anya és a csecsemő életben maradásáért.

Több anyaistennőt, termékenység-istennőt ismerünk sokkal régebbi korokból, így a megalit kultúrák idejéből maradtak fenn olyan szobrok, amelyek istennőket ábrázoltak szülés közben. A Catal Hüyükben talált, több mint hétezer éves szobor trónon ülő, szülő istennőt ábrázol, két leopárdal közrefogva (12).

Ezek a termékenység- és anyaistennők mindenütt megtalálhatók a kőkori kultúrákban. Marija Gimbutas (5) szerint egész Európában elterjedt tiszteletük, hiszen tömegével kerültek elő a willendorfi Venushoz hasonló szobrocskáik vagy hatalmas szobraik, és minden bizonnyal a legrégebbi idők óta feladataik közé tartozott a szülő nők védelme is.

EILEITHÜIA. A homéroszi eposzokból ismert szülésistennő, Eileithüia neve már a lineáris B táblákon is megtalálható; ő azon istenek egyike, akik már a bronzkorban is léteztek. A lineáris B írás megfejtése Chadwick és Ventris által kiszélesítette tudásunkat a krétai, mükénéi kor vallásáról. Jóllehet a táblák igen szűkszavúak, csak az istenek nevét és a számukra felajánlott ételek, italok, tárgyak listáját tartalmazták, illetve fogadalmi feliratok, mégis bizonyossá tették, hogy a Homérosznál leírt istenek már a mükénéi korban is tiszteletben részesültek. Zeusz és Héra *di-we* és *e-ra* alakban fordul elő, és már férj és feleségként szerepelnek a táblákon. Poszeidón Posidaia alakban szerepel, Paiawon pedig a Paian korai alakja, akit gyógyító istenként tiszteltek, és később Apollónnal azonosítottak (a Paian megmaradt Apollón egyik melléknévénél). Találtak feliratot, amely az „isteni anyának”, illetve „a labirinthosz úrnőjének” szülő felajánlásokat tartalmaz.

Enüaliosz Árész melléknéve lett, de megtaláljuk Hermész, Athéné és Artemisz, „a vadállatok úrnője”, valamint Dionüszosz nevét is a lineáris B táblákon (2). Mint látni fogjuk, Eileithüia és Artemisz a szülő nőket segítő szerepük révén szorosan összekapcsolódtak, és számos későbbi fogadalmi táblán Artemisz Eileithüia neve olvasható.

„Amnisosba Eleuthiának: 1 korsó méz,
minden istennek: 1 korsó méz,
Poszeidónnak: 1 korsó méz” (19)

Amniszosz Krétán található, és Homérosz következő sorai alapján a régészek meg is találták Amniszosz közelében Eileithüia évezredek óta használt barlangszentélyét. Az áluhás Odüsszeusz, immár hazatérve, beszámol feleségének, hogy hol látta utoljára „Odüsszeuszt”, akit a vihar Kréta partjára sodort:

„Amniszoszba, nehéz kikötőbe, hol Eileithüia
szép barlangja van...” (9a)

Sztrabón állítása szerint „Mínós állítólag Amnisoszt” használta kikötő gyanánt, ott van Eileithüia temploma” (20).

A Homérosznak tulajdonított, de biztosan nem általa írt *Homéroszi költemények* között az Apollónhoz írt himnusz elmondja, hogy Délosz szigetén Létó kilenc napon és kilenc éjen át vajúdott, ott volt mellette az első istennők közül Rhea, Dioné, Themisz, Amphitrité és mások, de Eileithüia az Olümposzon tartózkodott, mivel a féltékeny Héra ott tartotta (9).

Rhea a nagy anyaistennő, az olümposzi istenek szülőanyja, férje Kronosz, gyermekei: Zeusz, Héra, Poszeidón, Hádész, Heszitia és Démétér. A föníciai Kübelével azonosították, a rómaiaknál Magna Mater.

Dioné Ókeanosznak és Thetisznek a lánya, máshol Gaia, a Földanya és Uranosz, az Ég gyermeke; ők az első istenpáros, akiktől a titánok és titaniszok születtek. Dioné a titaniszok közé tartozott,

aki az egyik mítoszváltozat szerint Zeusszal nemzette Aphrodité, a szerelem és termékenység istennőjét. Az ismertebb változat Aphrodité születésére vonatkozóan az, hogy miután Kronosz megcsönkította sarlóval az apját, Uranosz, annak kiömlő magjából született Aphrodité Ciprus szigeténél.

Themisz Uranosz és Gaia lánya, Zeusz Héra előtti felesége, a jog istennője, a Hórák és a Moirák anyja.

Amphitrité tengeristennő, Poszeidón felesége; Homérosz még nem említi, Hésziodosznál találkozunk nevével először.

Az istennők Íriszt, az istenek hírnökét küldték Eileithüiáért (ironikus, hogy Homérosznál Írisz Zeusz, de főként Héra hírnöke).

„Eileithüia amint Déloszra került, a segítő,
Létót elfogták a szülés fájdalmai nyomban.”

„A szülés fájdalmai”. Homérosznál Eileithüia állandó jelzője a $\mu\omicron\upsilon\sigma\sigma\tau\omicron\kappa\omicron\varsigma$, amelynek jelentése: 'fájdalmat szerző' (9b).

És természetesen nyomban megszületik Apollón, a fény, a jóslás, a tudományok, művészetek, a dögvész és a gyógyítás istene, hogy csak főbb feladatköreit említsem. De itt sem vagyunk híján egy másik mítoszváltozatnak, amely szerint Artemisz született meg elsőként, és ő volt, aki világra segítette fivérét, Apollónt. Teljesen jogszerű ez a változat is, hiszen Artemiszt tisztelték Artemisz Eileithüia és Artemisz Lochia néven, mindkét esetben szülést segítő istennőként.

Pauszaniusz a következőkben így ír az olümpiai szent körzetben lévő Eileithüia-szentélyről:

„2. A Kronion-hegy lábánál, (az Altisztól) északra a kincstárak és a hegy között van Eileithüia szentélye, amelyben a város megmentőjét (Szószipoliszt), ezt az éliszieknél honos daimónt tisztelik. Az olümpiai néven tisztelt Eileithüia szolgálatára évente választanak papnőt...”

3. A templom két részből áll: az elülöbben van Eileithüia oltára, ahová mindenki bemehet. A szentély belső részében tisztelik Szószipoliszt, ide csak az isten szolgálói léphetnek be, és ők is csak úgy, ha arcuk elé fehér fátlyat kötnek. Eileithüia szentélyében a lányok és az asszonyok himnuszokat énekelnek, valamint különféle füstölőszerrel áldoznak, mert itt az italáldozat nem szokásos” (13c).

Az italáldozat (görögül *szpondé*, latinul *libatio*) a legegyszerűbb formája volt az áldozatbemutatásnak. Lehetett víz, bor, méz; minden étkezés, utazás, vállalkozás előtt a földre loccsintottak egy keveset az isteneknek, miközben kérlelték őket. A holtak sírjainál is szoktak italáldozatot bemutatni, ez Görögországban a mai napig élő szokás, vörösbort öntenek a halott sírjára, miközben a pópa imákat mond. Persze itt a vörös bor már Krisztus vérének jelképezi. Az ókorban nem lehetett minden isten számára borral áldozni, de a víz mindig rendelkezésre állt. A füstölő áldozatot rendszerint a szentély vagy templom előtti oltáron szokták bemutatni, ahogy a véres áldozatot is. Rendszeresen minden templomhoz

* A görög nevek magyar átírása eltér egymástól, attól függően, hogy a fordító, illetve a kiadó melyiket fogadta el. Ezért lehet Mínosz és Mínos, Amniszosz vagy Amnisos stb.

két oltár tartozott, egy a szentélyben, egy a templom előtt, ahol az égő áldozatokat bemutatták.

Az akhaiai Aigion Eileithüia szentélye:

„5. ...Aigionban áll Eileithüia ódon szentélye, benne az istennő fából készült szobrát a lábujja hegyétől finom fátyol fedi. A szobor arca, keze és lába pentelái márványból, a többi része pedig fából készült.

6. Az istennő egyik kezét előrenyújtja, a másikban pedig egy fáklyát tart. Úgy gondolom, hogy Eileithüia kezében a fáklya azt jelképezi, hogy az asszonyok szülési fájdalmai hasonlóak a tűz által okozott égési sérülésekhez. A fáklya arra is utalhat persze, hogy Eileithüia segíti a fényre az újszülött csecsemőket. A szobor a messzénéi Damophón alkotása” (13d).

A fáklyával kapcsolatban az a magyarázat az igaz, amely a gyermek napfényre segítségével kapcsolatban áll. A következő Homérosz-idézetekből is kiderül, hogy a fényre segítés, amely egyébként Eileithüia nevében is benne van, az istennő feladata:

„Őt miután a szülésnek gyámola Eileithüia fényre vezette, s a napnak már meglátta sugárát” (8b)

„...hadd mondok ki, amit kebelemben sürget a lelkem: még ma fiút fog fényre segíteni Eileithüia” (8c)

Eileithüia jelzője itt is a μογοστόκος 'fájdalmat szerző', majd szó szerint következik a fényre vezetés: ἐξάγαγε πρὸ φώσδε (8b). Később szintén a μογοστόκος 'fájdalmat okozó' jelző szerepel, itt φώσδε ... ἐκφανεὶ 'napfényre hozni' kifejezés áll (8c).

Az ókori forrásokból az is kiderül, hogy Eileithüia szentélye szinte mindig más gyógyító istenek közelében, például Aszklepiosz és Hügieia szentélye mellett található (13a).

Apollodórosz *Mitológiájában* többes számban említi az Eileithüiákat: „A féltékeny Héra rávette az eileithüiákat, hogy késleltessék Alkméné vajúdását...” (1). De nemcsak Apollodórosznál, hanem számtalan feliraton is előfordul a név többes száma, íme néhány példa a sok közül.

Ἀρτέμιδος
Εἰλειθυῶν (10)

„Artemisznek,
Eileithüiáknak”

Εἰλ[ε]ἰθ[υ]ῶναις Τιβέρ[ι]ου
Ἀγρίππας Ἀρδουανός [καί] (10)

„Eileithüiáknak: Tiberius
Agrippa Ardüasz fia és...”

Homérosz *Iliasában* is több helyen előfordul többes számban:

ὡς δ' ὄτ' ἄν ὠδίνουσαν ἔχη βέλος ὀξὺ γυναικα,
δριμύ, τὸ τε προίσει μογοστόκοι Εἰλειθυῖαι,
Ἥρης θυγατέρες πικρὰς ὠδῖνας ἔχουσαι (7)

Devecseri Gábor fordításában:

„Mint vajudó asszonyt ha a szűrő vad nyilak érik,
melyeket Eileithüiák lőnek rá a szüléskor,
Héra leányai, vad keserű fájdalma adói” (8a)

ἐκ δ' ἄγαγε πρὸ φώσδε καὶ ἠλιτόμηνον ἐόντα,
Ἀλκμήνης δ' ἀπέπαυσε τόκον, σχέθε Εἰλειθυῖας. (7)

„Héré most e fiút segítette korán a világra,
Eileithüiákat s a szülést így visszaszorítva
Alkménéét...”(8d)

Homérosz Héra lányainak tartja az Eileithüiákat, mivel maga Héra is védője a szülésnek és általában az asszonyoknak, a házasságnak, a családnak.

A görög-római mitológiában többször is találkozhatunk valamely istenalak megsokszorozásával, például Erósz, Ámor, Cupido ugyanaz az isten, azonban a képzőművészetben gyakran láthatunk ámorokat, erószokat, kupidókat, elsőként egy pompeii falfestményen. Ugyanígy a Dionüoszot nevelő Szilénosz alakját is megsokszorozták, és az irodalomban, képzőművészetben szilénoszok fordulnak elő.

Pausziasz leírja, hogyan sietett Eileithüia Délosz szigetére, Létó segítségére Apollón és Artemisz születésénél:

A Szarapisz-szentély „közelében épült Eileithüia temploma, aki a hagyomány szerint a hüperboreuszoktól jött Déloszba, hogy Létó szülési fájdalmait enyhítse, s a többiek a délosziaktól tanulták meg Eileithüia nevét. A délosziak áldozatot szoktak bemutatni Eileithüiának, s közben Ólén himnuszát éneklik. A krétaiak viszont azt állítják, hogy Eileithüia a Knószoszhoz közeli Ammiszosz területén született Héra lányaként...” (13a).

Pausziasz az arkadiai Kleitór Eileithüia-szentélyéről szólván mondja el, hogy a lükiai Ólén, a régi költők egyike, himnuszt költött Eileithüiáról a délosziaknak, amelyben 'jól fonó, eulinosz istennőnek nevezi, „és ezáltal a végzettel azonosítja Eileithüiát, és azt állítja róla, hogy Kronosznál is idősebb” (13e).

A Moirák, a végzet istennői (a Moira név eredetileg a *merosz* 'rész, osztályrész' és a *mososz* 'sors, végzet' szavakkal áll összefüggésben) a görög mitológiában hárman vannak: Klóthó, aki szövi az élet fonalát, Lakheszisz, aki kiszabja az ember sorsát és Atroposz, az elkerülhetetlen végzet, aki elvágja a sors fonalát. Az ő döntésüket még Zeusz sem tudja megváltoztatni.

Mivel Atroposz az, aki a végzetet beteljesíti, ezért az Atropin róla kapta a nevét. Az *Atropa belladonna*, magyarul nadragulya alkaloidja nagyobb adagban halálos méreg, kis mennyiségben azonban gyógyszerként használatos. Lakhesziszről pedig a kígyómérget nevezték el a gyógyszerészetben.

Máshol azt mondja el Pausziasz, hogy a lükiai Ólén himnuszában Erósz anyjának nevezi Eileithüiát (13f). Rendesen Erósz, avagy az első működő erő a világban – Hésziodosz szerint – együtt születik Gaiával, a Földanyával és Uranosz-

szal, az éggel (6). Más mítoszokban Aphrodité gyermekeként szerepel, ez a legelterjedtebb változat.

Tény, hogy az Eileithüiára vonatkozó feliratok legtöbbje Délosz szigetén került elő, ahol igen nagy tisztelet övezte őt, hiszen két hatalmas görög isten, Apollón és Artemisz világra segítésénél segédkezett.

„Orthiától nem messze van Eileithüia szentélye. A hagyomány szerint egy Delphoiban elhangzott jóslat parancsára építettek neki szentélyt és honosították meg Eileithüia tiszteletét” (13b).

ARTEMISZ, A RÓMAIAKNÁL DIANA rendszeren a vadászat, az erdők, hegyek, ligetek, berkek szüzi vadászistenője, holdistennő, Apollón testvére. Apjuk Zeusz, anyjuk Létó. A gyermekre vágyó asszonyok, valamint a szülő nők is hozzá fordultak segítségért. Artemisz adja a fényt, az életet, erre utal az Eileithüia melléknév, de védi az ifjakat, a nyájakat, az erdő vadjait is. Társnői kíséretében járja a hegyeket-völgyeket, ugyanolyan jól bánik az íjjal, mint testvére, Apollón. Artemisz védelme alatt állnak továbbá a hajósok, a kikötők, tengerpartok és szigetek is. A Vatikán múzeumban kiállított epheszosi Artemisz-szobor ruháján számtalan állat látható, és testének felső részét bikaherék borítják. Régebben ezt polymastianak értelmezték; persze a sokmellűség, polymastia és a bikaherék egyaránt a termékenységre utalnak, tehát Artemisz termékenységistennő is, a nyájak, vadak szaporodása tartozott a felügyelete alá, és nyilván emiatt fordulhattak hozzá a gyermektelen nők is.

A római Diana nevében a *fény* szótó található; Diana, Jana, a Janus nőnemű alakja, szintén holdistennő többek között, feladatköre megegyezett Artemiszével. Mind Artemisz, mind Diana esetében előfordult emberáldozat: például Iphigénia feláldozása, de Brauronban és Tauriszban is mutattak be emberáldozatot Artemisznek, míg Diana Nemorensis nevű ligetben álló szentélyének papja, a rex nemorensis, az lehetett, aki elődjét megölte (3).

Artemisz a fennmaradt feliratok többségén mint Artemisz Eileithüia szerepel, míg lényegesen kevesebbszer fordul elő a feliratokon az Artemisz Lochia, de mindkét melléknéve a szülés körüli időkben az asszonyokat védő tevékenységére utal.

Platón *Theaitétosz* című párbeszédében a következőket olvashatjuk:

„Szókratész: Azt beszélük, Artemisz az oka ennek, mivel az ő osztályrésze a szülés körüli segítség, noha ő maga nem szül. Meddő nőnek azonban nem adja át a bábaság tudományát, mivel az emberi természet erőtlenebb, mintsem hogy olyan mesterséget megtanuljon, amiben éppenséggel tapasztalatlan. De a koruknál fogva többé már nem szülő nőkre rábízta mégis e feladatot...” (13)

Szókratész, akinek az anyja köztudomásúlag szintén bába volt, több platóni párbeszédben utal anyjára, Phainairetére,

és saját magát anyjához hasonlítva mondja, hogy míg anyja a gyermekek világra jövetelénél segédkezik, ő maga a gondolatok bábája.

ARTEMISZ LOCHIA ÉS ISIS LOCHIA. A Lochia két szülést segítő és a szülés körüli időszakban a nőt védelmező istennő melléknéve. Ez annál is inkább felkeltheti a figyelmünket, mivel a *lochia* szó ma is használatos orvosi szakszó, és a szülés utáni, heteken át tartó gyermekágyi folyást jelenti. Már az ókorban is τὰ λόχια a gyermekágy utáni megtisztulást jelentette, míg a λόχια νοσήματα a szülési fájdalmakat, a lochia pedig azt, hogy szülést segítő.

Láttuk, hogy Artemisznek a szüléssel való kapcsolatára másik melléknéve, az Artemisz Eileithüia is utal.

ISIS. Isis egyiptomi istennő, Nut, az Ég és Geb, a Föld szülötte, az első négy személyes isten (Osiris, Isis, Séth és Nephtys) egyike. Osiris Isist, Séth pedig Nephtyst vette feleségül. A féltékeny Séth csellet megölte Osirist, testének darabjait szétszórta a Nílus-delta mocsaraiban. Isis összeszedte darabjait, életet lehelt bele, és még egyszer egyesült vele. Osiris ezután az Alvilágba költözött, ahol a holtak királya és bírója lett. Osiris a meghaló és újjászülető vegetációistenek sorába tartozott, vele azonosították a halott fáraót is. Isis a Butó környéki mocsarakban bolyongott gyermekével, a környék jóindulatú kígyóistenője segítette. Isis termékenységistennő, az anyaság szimbóluma, a nők védelmezője. Gyakran azonosítják Háthorral, sokszor női alakban, fején tehénzarvval és közte a napkoronggal ábrázolják. De ábrázolják a fején holdsarlóval vagy nevének hieroglifáival is (16). Osiris, Isis és fiuk, Hórusz istenhármasságának tisztelete egész Egyiptomban elterjedt. A hellenisztikus korban Isis tisztelete elterjedt a Mediterraneumban, a római korban szinte mindenütt a tanulmányokban. A korai császárkorban Isis kultusza rendkívül népszerű volt, a tanulmányokban később is az maradt.

Isis ábrázolása a gyermek Hórussszal erősen hatott a kereszténység Mária-ábrázolásaira a gyermek Jézussal.

Ismert tény, hogy az első görög filozófusok mindegyike, sőt a későbbi filozófusok is, így Thalész, Püthagorasz, Szolón, Platón, Eudoxosz és mások jártak Egyiptomban, sokat tanultak az egyiptomi papoktól, és valószínűleg megismerkedtek az egyiptomi istenekkel. De a hellenizmussal, majd a római korról érkezett el az az idő, amikor az egyiptomi istenek tisztelete elterjedt az ókori Görögországban, majd a Római Birodalomban.

Görögország északi részén, a Via Egnatia mentén fekvő városokban, így Herakleában, Thessalonikiben, Amphipolisban, Philippiben, Stobiban, Dionban és Beroiaban különösen erős volt Isis kultusza. Isis a nők, asszonyok istennője, elsősorban az ő körükben terjedt el tisztelete. Makedóniában a gyerekszülés védőistennőjeként tisztelték,

mint Isis Lochiát Artemisz Lochiával együtt. Látni fogjuk azonban, hogy több esetben férjek, nagyszülők vagy szeretők kérelték Isist, vagy adtak hálát feleségük, lányuk, unokájuk életben maradásáért. Ovidius az *Amores*-ben (18b) Isishez könyörög, hogy egy vetélés után mentse meg szerelmét.

Isis nővér, feleség, anya, aki megtapasztalta a gyerekszülés veszélyeit, a félelmet, az aggodást, ezért válhatott a szülés és a szülés körüli időszak istennőjévé. Érdekes, hogy ezzel szemben Artemisz szüzi istennő, aki mindezek tapasztalata nélkül látta el ugyanazt a feladatot, mint Eileithüia és Isis Lochia.

Viszont Artemiszt mint szüzi istennőt kérelték az asszonyok, hogy nézze el nekik szüzességük elvesztését, valamint ő követte a lányok életét a gyerekkortól az új életszakaszokba lépésig, a gyerekkorból az ifjúkorba, majd a következő lépések, a férjhez menés és a gyerekszülés idején. Az egyik életszakaszból a másikba való átmenet rítusait nevezzük *rites de passage*-nak, amelyhez a gyerekszülés is tartozott. A fiatal lányok Artemisznek ajánlották gyerekjátékaikat, ruháikat és hajukból egy tincset, amikor férjhez mentek. Az a nő pedig, aki gyerekszülés közben halt meg, Artemisz áldozata lett.

A nők nemcsak a könnyű szülésért imádkoztak, hanem természetesen az újszülöttek életben maradásáért, egészségéért is, hogy ne legyenek torzszülöttek.

A szülés segítésében részt vehettek más istennők is, úgymint Héra, Hekaté, az Erinnüsök, a Moirák és a nymphák.

ISIS LOCHIA ÉS ARTEMISZ LOCHIA SZENTÉLYEI ÉS TISZTELETE MAKEDONIÁBAN (11)

Thesszalonikiben már az időszámításunk előtti III. században volt Isis-szentély. Egy felirat szerint az istennő hajlékának megépítését, valamint az oltárok állítását Iulia Kleoneké rendelte el hálából Isis Lochiának, noha a felirat nem mondja el, hogy pontosan miért volt hálás az istennőnek. A szentélyben tizenhat feliratot találtak, amelyeket nők ajánlottak fel, ezek közül nyolc felirat Isisnek volt címezve, és csak egy szólt Isis Lochiának. Egyébként ugyanabban a szentélyben más egyiptomi isteneket is tiszteltek, így Osirist, Anubist és Serapist.

Osiris ősi egyiptomi isten, mint fentebb említettem, az első négy személyes isten egyike, felesége Isis. Miután testvére, a féltékeny Séth megölte, az Alvilág királyává és bírójává vált. Osiris meghaló-feltámadó vegetációisten, újjászületését évente megünnepezték. Ősi kultuszhelye Abüdosz volt, ahol évente megtartották a Sed-ünnepet. Később tisztelete egész Egyiptomban elterjedt, a legfontosabb istenhármaság Egyiptomban Osiris, Isis és Hórus istenhármasága volt.

Anubis, a sakálfejű, ember alakban ábrázolt isten felügyelte a holtak balszamosását, ő kísérte a holtakat a túlvilági bíróság elé.

Serapis a hellenisztikus korban, I. Ptolemaiosz alatt létrejött isten, akinek tisztelete elsősorban a tartományokban terjedt el a római korban. Gyógyítás- és alvilági isten; trónuson ülve, lábánál a Kerberossal ábrázolták.

Szintén a szentélyből, illetve annak környékéről kerültek elő azok a nők által felajánlott reliefek, domborművek, amelyekben fülek vagy talpnyomok láthatók. Ilyeneket Diónban, valamint Artemisz Lochia és Isis Lochia más szentélyeiben is találtak. A fülek azt jelképezik, hogy az istennő meghallgatta a könyörgéseket. A talpnyomok értelmezése bizonytalanabb. Az ilyen domborműveken egy nagyobb, felnőtt méretű és egy kisebb, gyerekaltnyom látható, ezeket az istennő(k) epiphaniájaként, megjelenéseiként értelmezik.

Thesszalonikiben, illetve Artemisz és Isis Lochia más szentélyeiben olyan föld alatti helyiséget is találtak, amelyben víztároló medence volt, ugyanis a tisztító szertartásoknak elengedhetetlen kelléke volt a víz. Ez persze elmondható minden szentélyről, hiszen szinte mindegyiket forrás, folyó vagy valamilyen víz közelébe építették. Nyilvánvaló azonban, hogy a szülés utáni megtisztuláshoz fontos volt a szentélyekben a víz jelenléte. Ne felejtjük el, hogy nagyon sok népnél, miként Frazer leírta, az első havivérzés ideje alatt, illetve a szülés után hosszabb-rövidebb ideig a lányok, asszonyok el voltak különítve a közösség többi tagjától, míg át nem estek bizonyos tisztító szertartásokon (3a).

A víznek gyógyító erőt is tulajdonítottak; bizonyos folyókról és patakokról úgy hitték, hogy gyógyítja a meddőséget és megkönnyíti a szülést. Például az athéni Képhiszosz folyó és a Kylypera-patak a Hymettosz-hegy lábánál: mindkettőt jónak tartották meddőség ellen, illetve a szülés megkönnyítésére.

Egy Beroiában talált felirat az időszámításunk szerinti II. századra tehető:

Εἰσιδι Λοχία
καὶ τῆ πόλει τὸν
βωμὸν ἀνέθηκαν
Λ. Βρουτίτιος Ἀγαθο-
φόρος καὶ ἡ γυνὴ
αὐτοῦ Ἐλευθέριον
ὕπερ τῆς θυγατρὸς
Μελησιαίας εὐξάμε-
νοι ἐπὶ ἱερῶος δία
βίου Λ. Βρουτίτιου
Ποπλικιανοῦ

„Isis Lochiának és a városnak, Lucius Bruttius Agathophorus és felesége, Eleutherion szentelte ezt az oltárt lányukért, Melesiaéért, miután fogadalmat tett [a felállítására], Lucius Bruttius Publicianus életéért papsága alatt.” (11a)

Ebben az esetben a sikeres szülés és lányuk életben maradása volt az oka az oltár felállításának. A feliratról az is kiderül, hogy Beroia lakói nemcsak szülést segítő istennőként tisztelték Isist, hanem mint aki a csecsemőket is megóvja és táplálja. Makedóniában táplálóként, Isis Lactans néven is tisztelték őt. A felirat azért is érdekes, mert nemcsak a feleség, hanem mindkét szülő köszönetet mond gyermekük életben maradásáért.

Egy másik, szintén Beroiában előkerült feliraton a nagyszülők mondanak köszönetet az istennőknek leányunokájukért:

Τι[βέριος] Κλαύδιος Ἀμιλιαν[ός]
καὶ Κλαθδία Οὐάκευα τῆν
θυγατριδῆν ἱρρητεύοντος
Γ[αίου] Κανουληίου Ἀπερος

„Tiberius Claudius Amilianus és Claudia Vacua a lányunokájukért, Caius Canuleius Aper papsága alatt.” (11b)

A többi felirat tanúsága alapján Beroiában különböző korú és nemű emberek ajánlottak fel fogadalmi feliratokat a szülést segítő istennőknek. Egy időszámításunk szerint III. századi felirat, amelyet Isis Lochia papnője ajánlott fel, tanúsítja, hogy a szülést segítő istennők kultusza tovább élt.

Diónban három feliratot találtak Isis Lochiának ajánlva. Az egyik érdekessége, hogy itt, első esetben, csak egy férfi szentel ajándékot az istennőknek:

Εἰσιδι Λοχία [Γάιος]
Ἰούλιος Κουά
πος δῶρον

„Isis Lochiának Caius Iulius Quartus szentelte mint ajándékot” (11c)

Diónban is találtak lábnymokat ábrázoló domborműveket, míg egy másik domborművön egy fül volt, amelyet szintén egy férfi, mégpedig egy Iaszón nevű pap ajánlott fel Isis Lochiának. Diónban az Isis-szentélyből került elő a legtöbb felirat, amelyet nők ajánlottak fel az istennőknek. Az itteni tizenkilenc feliratról ötön látható lábnym és kettőn fülek. Szintén a közelből került elő egy másik felirat Artemisz Eileithüiának címezve.

Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy a bronzkortól kezdve igazoltan megtalálhatók Európában és a görög világban a szülést segítő istennők, egyébként az ősi Európában talált leletek alapján sokkal régebben közreműködtek a szülő nők védelmében. Ezeknek az istennőknek a tiszteletével valós veszélyeket igyekeztek elhárítani, noha a szülést természetes folyamatnak tartották. A szülést segítő istennők kultuszaiban elsősorban nők vettek részt, de láthatunk példát arra is, amikor a szülés szerencsés lezajlásáért és az újszülött életben maradásáért mindkét szülő, vagy csak az apa, esetleg a nagyszülők adtak fogadalmi ajándékot a

szülést segítő, a szülés előtt és után az anyát és a csecsemőt védő istennőknek.

SZÜLÉST SEGÍTŐ RÓMAI ISTENNŐK

„Azokat, akik nem fejjel, hanem lábbal jönnek világra – ezt tartják a legnehezebb és a legveszedelmesebb szülésnek –, a kedvezőtlen fekvés, az aegritudo és a láb, pes szavak összetételéből alkotott Agrippa névvel nevezték... Hogy ezt a veszedelmet imádsággal űzzék el, Rómában oltárokat állítottak két istennőknek, akik közül az egyiket **Postvertának**, visszafelé fordultnak, a másikat **Prorsának**, előre fordultnak nevezték el arról, hogy rendes vagy fordított helyzetben születik-e a magzat.” (4)

Az Agrippa elnevezés először az idősebb Pliniusnál olvasható, később Gellius és Quintilianus műveiben is előfordul. Plinius és Quintilianus szerint a szó az *aegre* 'fájdalmasan, nehezen' és a *partus* 'szülés' szavak összetétele, amely így a nehéz szülést jelenti.

Pliniusnál a következőket olvashatjuk:

„Lábbal előre világra jönni, természetellenes, ezért azokat, akik így születtek, Agrippának nevezik, mivel fájdalmak közepette születtek [quo argumento eos appellavere Agrippas ut aegre partos...]. Mindkét M. Agrippáról is azt beszélik, hogy így jöttek a világra, csaknem az egyetlen szerencsés példaként mindazok között, akiket így születtek meg... A természet törvénye az, hogy az ember fejjel előre születik meg, a szokás pedig az, hogy lábbal előre viszik ki a sírhelyhez.” (15)

A két Agrippa: Marcus Agrippa Vipsanius, aki időszámításunk előtt 63-ban született, ugyanakkor, mint a későbbi Augustus császár. Együtt nevelkedtek Apollóniában, majd Agrippa Augustus hadvezére lett, és feleségül vette Augustus lányát, Iuliát. Aedilisként nagyszabású építkezéseket folytatott, nevéhez fűződik a Pantheon építése is. Marcus és Iulia harmadik fia, az ifjabb Marcus Agrippa Vipsanius Postumus, apja halála után született, időszámításunk előtt 12-ben.

MATER MATUTA. Latiumban több helyen tisztelt, ősi istennő, aki a hajnal, a nap kezdetének, a kezdetnek az istennője, ily módon kapcsolatban állt Ianusszal, minden kezdet istennével a rómaiaknál. De nemcsak a nap kezdetének, hanem az élet kezdetének, azaz a szülésnek is az istennője. Később alakja más, szülést segítő istennők alakjába olvadt bele. Ünnepe, a Matralia, az anyák ünnepe, június 11-én volt (18). A hagyomány szerint Numa Pompilius emelt templomot először az istennőknek, amely a Forum Boariumon állt.

A februári ünnepek közé tartozott a Lupercalia, amelyen több különös szertartást végeztek el. Ez nem kapcsolódott ugyan a szülést segítő istennőkhöz, de megemlítem, mint olyan mágikus eljárást, amely a megtermékenyülést segítette elő meddő nőknél, illetve a szülést könnyítette meg. Egy rituális tisztulási, újjászületési szertartás elvégzése után

két meztelen ifjú indult futásnak egy kecskebőr szíjjal a kezükben a szertartás színhelyétől, a Lupercus-barlangtól, ahol a hagyomány szerint Romulust és Remust kitétték, és ahol a farkas és a harkály táplálta őket. A hagyományos útvonal a Palatinus-domb tövében vezetett. A két ifjú minden szembejövőre rávert a kecskebőr szíjjal. A fiatal asszonyok nem futottak el az ütlelés elől, mivel úgy gondolták, hogy ezután könnyebben esnek teherbe, és a szülésük is könnyebb lesz (17). Mivel a kecskebakot a nemzőerő jelképének tekintették, ezért átviteli mágiával, a terméketlen nőkre vagy férfiakra ütéssel „vitték át” a termékenységet.

A szertartást Ovidius a következőképpen írja le, és közben kéri a **Lucinát**, a szülést segítő istennőt:

„Ez kecskét áldoz. Bőrét szíjakra hasítják.
S hagyják szíjjakkal hátukat ütni a nők.
Szarvaival ha a hold tíz hónap múlva megújul,
férjükből apa lesz, és feleségük anyja.
Hála neked, Lucina! Neved liget adta tenéked;
vagy pedig az, hogy feltárod a fény kapuját.
Kérlek, a terheseken könnyíts, Lucina, szelíden:
kín nélkül s idején hozd ki a magzatukat!” (18c)

(Latinul a liget *lucus*, de ez a szófejtés nem helyes, a Lucina név a *lux* 'fény' szóból ered.)

A rómaiaknál **Iuno** is segíti a nőket szüléskor; egyik mellékneve Iuno Lucina, akinek az Esquilinus-hegy tövében volt egy ősi kultuszhelye. A Lucina elnevezés, akárcsak Eileithüia neve, 'fény, fényre segítés' jelentésű, mindketten a fényre segítik az újszülötteket. Lucina alakja később Iunóba olvadt bele, ahogy a görögöknél Eileithüia Artemisz mellékneve lett, miként a görög Hérával azonosított Iuno is az asszonyok védője, és többek között szülést segítő istennő. Ahogy a rómaiak isteneiket azonosítják a görög istenekkel, nyilván átveszik azok szerepkörét is, így lesz Iuno is, mint Iuno Lucina, a szülést segítő istennő, amellet persze, hogy általában a nők, a családi tűzhely, az ifjak védője, hiszen neve a *iuvenes* 'ifjú, fiatal' szóval áll összefüggésben.

ÖSSZEFOGLALVA elmondható tehát, hogy a görög-római világban a nőket egy igen törekény életszakaszukban különböző istennők, mágikus eljárások védelmezték, és ezek az istennők határozták meg a terhesség idejét is. Ők ügyeltek mindenre a szülés előtt, alatt és után. Ők biztosították az egészséget a fiatal anya és az újszülött számára, és „segítették” bajok esetén. És erre bizony nagy szükségük is volt az asszonyoknak az ókorban, hiszen ezer veszély fenyegette őket és csecsemőjüket. Tulajdonképpen azt lehet mondani, hogy Semmelweis felfedezésének elterjedéséig bizony nem volt egy életbiztosítás a gyermekszülés...

IRODALOM

1. Apollodórosz *Mitológia* Ford. Horváth Judit, Budapest, Európa Könyvkiadó 1977:II.IV.5
2. Chadwick, John A *linearis B megfejtése* Budapest, Gondolat Kiadó 1980:172–6.
3. Frazer, James G. *Az aranyág* Budapest, Századvég Kiadó 1993:382–90(a).
4. Gellius, Aulus *Attikai éjszakák. Válogatás* Ford. Muraközy Gyula, Budapest, Európa Könyvkiadó 1968:179–80
5. Gimbutas, Marija *The Goddesses and Gods of Old Europe* University of California Press, Berkeley and Los Angeles 1982:152–68.
6. Hésziodosz *Istenek születése. Munkák és napok* Ford. Trencsényi-Waldapfel Imre, Budapest, Magyar Helikon 1976:120–3.
7. Homer *The Iliad I–II*. Loeb Classical Library, William Heinemann LTD, Harvard University Press, 1978.
8. Homérosz *Iliasz* Ford. Devescseri Gábor, Budapest, Magyar Helikon, 1972:XI.269–71(a), XVI.187–8(b), XIX.103–4(c), XIX.118–9(d).
9. Homérosz *Odüsszeia. Homéroszi költemények* Ford. Devescseri Gábor, Budapest, Magyar Helikon 1971:XIX.188–9(a), Apollón-himnusz 385–6(b).
10. Kochler, Ulrich (szerk.) *Inscriptiones Graecae I–V. Attikai feliratok* Berlin 1877–1895.
11. Maikidou-Poutrino, Dafni *Women and the Construction of Religious Memory in Antiquity, Women and Isis Lochia Commemorations of Divine Protection in Roman Macedonia* (academia.edu/36753468/women_and_Isis_Lochia_commemorations_of_divine_protection_in_Roman_Macedonia), a 435. oldalról: 11a, 11b, 11c.
12. Oates, David – Oates, Joan A *Civilizáció hajnala* Budapest, Helikon Kiadó 1983:87.
13. Pauszaniász *Görögország leírása I–II*. Ford. Muraközy Gyula, Budapest, Pallas Stúdió – Attraktor Kft. 2000: I.18.5(a), III.17.1(b), VI.20.2–3(c), VII.23.5–6(d), VIII.21.3(e), IX.27.2(f). Pauszaniász ezenfelül a következő helyeken említi még Eileithüia szentélyeit vagy a vele kapcsolatos szertartásokat: I.44.2, II.5.4, II.18.3, II.22.6–7, II.35.11, III.14.6, IV.31.9, VI.20.2–6, VII.23.5–7, VII.25.9, VII.27.8, VIII.48.7–8.
14. Platón *Összes művei II*. Budapest, Európa Könyvkiadó 1984.
15. Plinius, id. *Természettudomány VII–VIII*. Ford. Darab Ágnes, Budapest, Kalligram Kiadó 2014.
16. Plutarkhosz *Iszisz és Oszirisz* Ford. W. Salgó Ágnes, Budapest, Európa Könyvkiadó 1986.
17. Plutarkhosz *Párhuzamos életrajzok. Romulus 21*. Ford. Máthé Elek, Budapest, Magyar Helikon 1978.
18. Publius Ovidius Naso *Római naptár. Fasti* Ford. Gaál László, Budapest, Helikon Kiadó 1986. II.169–470(a), Amores II.13.7–22(b), Lupercus ünnep 445–52(c), Matralia VI.474–570(d).
19. Sarkady János (szerk.) *Görög vallás, görög istenek* Budapest, Gondolat Kiadó 1974:31.
20. Strabón: *Geographika* Ford. dr. Földy József, Budapest, Gondolat 1977:X.4.8.